

Szeibert Orsolya*

Kapcsolattartás a gyermek és a különélő szülő között, különös tekintettel az alkotmánybíróvási és ombudsmani gyakorlatra

Nap jön a menny hajlatán,
arca nyíló tulipán,
ő legyen az én anyám,
ő legyen az én anyám.
Hold jön a menny hajlatán,
húzza fehér égi szán,
ő legyen az én apám,
ő legyen az én apám.¹

Lenkovics Barnabás professzort, az Alkotmánybíróság jelenlegi elnökét, korábbi ombudsmant (is) ünneplő kötetbe – az ünnepelt emberközponitú látásmódjára² tekintettel és egyúttal azt kiemelve – olyan tanulmányt szántam, amely a családtag köréből az egyik leginkább emberközeli témát érinti, a különélő szülő és gyermek kapcsolattartásának kérdéskörét. A téma jelentőségét mi sem mutatja jobban, mint az, hogy az ombudsmannak számos alkalommal kellett állást foglalnia kapcsolattartási vonatkozású panaszok tárgyában, s az Alkotmánybíróság elé is kerültek ilyen tematikájú kérdések. Az, hogy jogilag is tárgyalható a kapcsolattartás, nyilvánvaló. Az azonban korántsem jelenthető ki ilyen biztonssággal, hogy a különélő szülő és gyermek kapcsolatának fenntartását valóban jogi eszközökkel lehetne biztosítani. Ez utóbbi állítás még hangsúlyosabb annak a tükrében, hogy a kapcsolattartás nemcsak az egész (szűk) család, valamennyi családtag életét (gyermekkel együtt élő szülő, különélő szülő, gyermek vagy gyermekek), mindennapjaikat, életvitelüket meghatározza, hanem személyiségüket is annak egészében érinti.³

* Habilitált egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék.

¹ Weöres Sándor: Nap jön... Megjelent WEÖRES SÁNDOR: *Ha a világ rigó lenne* c. verseskötetében. Budapest, 1981, Móra Könyvkiadó.

² Csak példaként hivatkozva az Alkotmánybírósági Szemlében megjelent tanulmányra (konferencia-előadásra): LENKOVICS BARNABÁS: Ptk. és Alkotmány, ember- és társadalomkép. *Alkotmánybíróvási Szemle*, 2011. 2. sz. 59–63.

³ Hozzátesszük, hogy különösen kisebb gyermekeknél évekre rendezi, rendezheti, de legalábbis befolyásolja a szülők, gyermekek életét, azaz valóban tartós jogi viszonyatról van szó.

1. A különélő szülő és gyermeke közötti kapcsolattartás jelentőségének növekedése

1.1. A kapcsolattartás magyar rendezése

Noha a kapcsolattartásnak a gyermek szempontjából számos alaphelyzetben jelentősége van, a *mindennapok egyik legkritikusabb* családjogi és gyermekjogi problémája a különélő szülő és gyermeke közötti kapcsolattartás. A mintegy hatvan éven keresztül hatályban lévő 1952. évi IV. törvény, a Csjt. ezt a helyzetet érintkezésként szabályozta, míg a vonatkozó miniszteri rendelet láthatásként. Már ez a rendelet is részletesen rendezte a láthatást, s rögzítette, hogy elsősorban a kiskorú gyermek érdekét kell szem előtt tartani.⁴ A Csjt. 1986. évi módosító novellája⁵ a láthatás helyett bevezette a kapcsolattartás fogalmát, s újragondolták a kapcsolattartás által érintett személyek jogviszonyát. 1995-ben – az 1989. évi New York-i *Gyermejjogi Egyezményhez*⁶ (továbbiakban: Egyezményhez) való csatlakozásunkat követően – újabb módosítások⁷ érintették a kapcsolattartási szabályrendszert; noha szülői kötelezettséggént korábban is definiálták, 1995-től kezdődően kifejezett gyermeki jogként is megjelenik.

A Csjt. így a 2000-es évekre – kiegészülve az ún. gyámrendelet⁸ szabályaival – összességében világos, mind a gyermek, mind a szülők érdekeit szem előtt tartó és azokat megfelelően mérlegelni kívánó rendelkezéseket biztosított. A Ptk. kodifikációja során az anyagi jogi szabályok meghatározó módosításának szükségessége nem merült fel,⁹ ugyanakkor beépültek új, a szülők felelősségét fokozni kívánó rendelkezések. Ezek szükségességét a jogalkotó a szülők mindennapokban lezajló gyakori konfliktusaival indokolta.

⁴ A gyámhatósági eljárásról szóló 1/1974. (VI. 27.) OM rendelet.

⁵ 1986. évi IV. tv.

⁶ Az ENSZ Gyermek Jogairól szóló 1989. évi Egyezménye.

⁷ 1995. évi XXXI. tv.

⁸ A gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet.

⁹ KÖRÖS ANDRÁS – MAKAI KATALIN: III. könyv. Családjog. In VÉKÁS LAJOS szerk.: *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Budapest, 2008, CompLex Kiadó, 530.

1.2. A kapcsolattartás európai felfogása

A magyar családjogban hasonló tendenciózus változások történtek a kapcsolattartás szabályozását, megítélését illetően, mint az európai országokban s általában a kapcsolattartás európai felfogásában. A második világháború után a *gyermeki jogok* fokozatosan *megerősödtek*, s egyre erőteljesebben mutatkozott meg az a felfogás is, mely szerint a szülők házasságának felbomlása, kapcsolatuk felszámolása nem járhat azzal az eredménnyel, hogy bármelyiküknek is megszűnjön a gyermek tekintetében a szülői felügyelete – s még ha nem is került sor közös szülői felügyeletre, a kapcsolattartásnak fenn kell maradnia.¹⁰

A kapcsolattartás különös jelentősége a családot, gyermeket érintő nemzetközi, illetve európai dokumentumokban is tükröződik. Az Egyezmény 9. cikke a személyes kapcsolatot és közvetlen érintkezést helyezi előtérbe, s lényegében ezt ismétli meg az Európai Unió *Alapjogi Chartájának*¹¹ 24. cikke: a gyermeknek joga van ahhoz, hogy mindkét szülőjével személyes és közvetlen kapcsolatot tartson fenn, kivéve, ha ez érdekeivel ellentétben áll. Az Európa Tanácsnak a gyermekkel való kapcsolattartásról szóló *2003. évi egyezménye*¹² gyermeki jogként rögzíti a kapcsolattartást, s kiemeli a gyermek információkban való részesülésének jogát is.

Az *Európai Családjogi Bizottság* szülői felügyelettel kapcsolatos családjogi Elvei¹³ mind a gyermek, mind a szülő oldalán jogként fogalmazzák meg a kapcsolattartást, amelynek a gyermek legfőbb érdekét kell szolgálnia; s ennek megfelelően a szülő oldalán a kapcsolattartás korlátozása, megszüntetése is a gyermek legfőbb érdekének függvényében alakul. Az Elvek kommentárja a nemzetközi és európai gyermeki jogi vonatkozású, illetve alapjogi dokumentumokra hivatkozva széles körben elfogadott elvként rögzíti a gyermek érdekének elsődlegességét a kapcsolattartás tekintetében is.¹⁴

¹⁰ Részletesen lásd SZEIBERT ORSOLYA: *A családjogi harmonizáció kérdései és lehetőségei Európában*. Budapest, 2014, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 171–190.

¹¹ Az Európai Unió Alapjogi Chartája. HL C364. 18/12/2000. 1–22.

¹² Az Európa Tanácsnak a gyermekkel való kapcsolattartásról szóló európai egyezménye (2003) ETS No. 192.

¹³ Lásd BOELE-WOELKI, KATHARINA ed.: *Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities*. Antwerpen–Oxford, 2007, Intersentia, 38. A kapcsolattartásról a 3:25–3:29 Elvek szólnak.

¹⁴ Uo. 38.

2. A kapcsolattartás mindennapi problémái

Az, hogy a gyermeknek a különélő szülővel történő kapcsolattartása *gyermeki jogként*, emberi jogként jelenik meg, amelyet a gyermek legfőbb érdeke korlátoz – illetve szükséges lenne, hogy korlátozzon –, a magyar jogi felfogásnak¹⁵ is megfelel. Már a Legfelsőbb Bíróság 17. sz. irányelvének¹⁶ VI. pontja rögzítette (többek között), hogy a házasság felbontása nem járhat azzal a következménnyel, hogy a gyermek egyik szülőjét elveszítse, s a gyermek érdekében áll, hogy maga mellett tudja mindkét szülőjét, és számíthat segítségükre. A 2000-es évek elején már a kapcsolattartási ügyekben történő fellebbezések, felülvizsgálati kérelmek, újrászabályozás iránti keresetek számának növekedését lehetett tapasztalni, amely mögött azon *különélő szülők igényei* (is) álltak, akik nem kívántak kimaradni a gyermek életéből s megelégedni a rövidebb találkozásokkal, együttlétekekkel.¹⁷

Minden bizonnyal azonban nemcsak a pozitív hozzáállás eredményezi a számtalan kapcsolattartási problémát. A szülők sokszor a *legkevésbé sem együttműködők*, ahogyan erről a jogirodalom is beszámol, még ha nem is empirikus kutatások, hanem bírósági, illetve gyámhivatali egyedi tapasztalatok alapján.¹⁸ Ezzel a nehézséggel már a 17. sz. irányelv is számolt, nevezetesen azzal, hogy a szülők egyike vagy mindketten nem a gyermek érdekében megfelelő magatartást tanúsítanak, és rögzíti, hogy a gyermek érdekét súlyosan sértő módon jár el az a szülő, aki a gyermeket a másik szülővel való érintkezéstől indokolatlanul elzárja és ellene hangolja.

A nehézségek legerőteljesebben a *végrehajtás* kapcsán jelentkeznek, illetve derülnek ki, elsősorban a gyámhatóságok számára észlelhetően. A határozatok tartalmi hiányosságai is a végrehajtás során tűntek fel,¹⁹ s a végrehajtás nehézségei, pontosabban a végrehajtás során felszínre kerülő problémák a mai napig fennállnak.

¹⁵ Lásd címében is SOMFAI BALÁZS: *Kapcsolattartás, mint a gyermek emberi joga*. Budapest, 2009, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.

¹⁶ A 17. sz. irányelvet az 1/2014 PJE határozat nem tartotta fenn alkalmazandónak, különös tekintettel arra, hogy a gyermekelhelyezés fogalmi és tartalmi köre a Ptk.-ban megváltozott. Ezzel együtt az Irányelv számos tekintetben minden bizonnyal meghatározó marad.

¹⁷ Ezt hangsúlyozza a „vasárnapi apukákra” utalva: KISS ÉVA: *Kapcsolattartás – a jogi szabályozás néhány ellentmondása a gyakorlat tükrében*. *Családi Jog*, 2004. 3. sz. 13.

¹⁸ Így, többek között: KISS: *i. m.* 12.; TAKÁCS ANDREA: *Gondolatok az elsőfokú családjogi bírák munkájáról*. *Családi Jog*, 2007. 4. sz. 22–23.; MENTUSZNÉ TERÉK IRÉN: *A kapcsolattartás végrehajtásának jogi és nem jogi eszközei a gyámhatósági munkában*. *Családi Jog*, 2012. 2. sz. 17–18.

¹⁹ Ezzel is kapcsolatban is rendelt el 2003-ban az Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium Gyermek- és Ifjúságvédelmi Főosztálya kapcsolattartási ügyekben országos vizsgálatot. Ezt részletezi FORGÁCS LÁSZLÓ: *A kapcsolattartási ügyek vizsgálata*. *Családi Jog*, 2004. 4. sz. 14–17.

3. A kapcsolattartás megjelenése az Alkotmánybíróság és az ombudsman előtt

Mind az Alkotmánybíróság, mind az alapvető jogok biztosa védi a gyermekek jogait. Az Alaptörvény értelmében minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz²⁰; az alapvető jogok biztosának pedig kijelölt feladata a *gyermekek jogainak védelme*.²¹ A tanulmány nem közjogi szempontból közelíti a különélő szülő és gyermeke kapcsolattartásának kérdését, hanem kifejezetten a magánjog oldaláról, illetve a gyermeki (és részben szülői) jogok, továbbá a gyakorlat felől. Miután azonban a gyermeki jogok legalább annyira közjogi jellegűek, mint magánjogi természetűek, két felvetés figyelemre méltó lehet.

Az Alkotmánybíróság elé számos kapcsolattartást érintő (azaz kapcsolattartási és – a régi terminológia szerinti – gyermekelhelyezési) ügy került *alkotmányjogi panasz* keretei között az utóbbi években. Kérdés, hogy erre mennyiben lehetett számítani: vélhetően némi tünődéssel igen. A „valódi” alkotmányjogi panasznak különös jelentősége éppen a személyt érintő jogsértések esetén lehet, ideértve egyes családjogi kérdéseket, a méltóság sérelmét is.²² A kapcsolattartási ügyek a fent is jelzett gyakorlat szerint éppen ilyen jellegű helyzetek és legalábbis vélt jogsértések.

Ami az ombudsman gyermeki jogokat védő helyzetét illeti, nemzetközi, illetve európai szinten erőteljesen szorgalmazott a *gyermekjogi ombudsman* külön intézményének létrehozása. A gyermekjogi ombudsman feladatkörének ellátására nézve különböző modellek élnek a különböző országokban.²³ Noha nálunk nincs gyermekjogi ombudsman, az alapvető jogok biztosa kiemelt helyen látja a gyermeki jogok védelmét;²⁴ így megállapítható, hogy az a jogvédelem, amelyet más országokban gyermekjogi ombudsman lát el, nálunk is biztosított.²⁵

Az alábbiakban azt tekintjük át, hogy a különélő szülő és a gyermek közötti kapcsolattartásról, annak működéséről, a leggyakoribb nehézségekről mi-

²⁰ Alaptörvény XVI. cikk (1) bekezdése; az Alkotmány 16. §-a azt deklarálta, hogy az ifjúság létbiztonságára, oktatására és nevelésére különös gondot kell fordítani, s védelmezni rendelte az ifjúság érdekeit.

²¹ Az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény 1. §-a (2) bekezdésének b) pontja szerint.

²² Csehi Zoltán említi (többek között) a megjelölt jogterületeket nemzetközi kitekintés alapján; CSEHI ZOLTÁN: A valódi alkotmányjogi panasz és a magánjog lehetséges jövőjéről. *Alkotmánybírósági Szemle*, 2012. 2. sz. 128.

²³ SOMODY BERNADETTE: Az ombudsman szerepe a gyermeki jogok védelmében. *Családi Jog*, 2008. 2. sz. 21–22.

²⁴ Erről részletesen: LUX ÁGNES: A Gyermekjogi Egyezmény 25 éve – Álom vagy valóság? A magyar ombudsmanok gyermekjogi tevékenysége. Kézirat. Elhangzott a „A gyermekek és jogaik érvényesülése – 25 éves a New York-i Gyermekjogi Egyezmény” konferenciáján (ELTE ÁJK, 2014. december 5.).

²⁵ SOMODY: *i. m.* 24.

lyen kép rajzolódik ki az Alkotmánybíróság és az ombudsman határozatból, illetve jelentéseiből, különös tekintettel az indítványokra, illetve panaszokra, az azokban foglalt sérelmekre, tényállásokra, eljárási cselekményekre. Az áttekintés nem a teljesség igényével készült, mint ahogyan a kapcsolódó kérdések kifejtésére is csak részben van jelen keretek között mód.

4. Az anya és az apa helyzete – egyenlőség

4.1. Egyenlőtlenléstől az egyenlőségig

A szülők jogállása hagyományosan nem volt egyenlő a magyar családjogban (sem): az apa jogai lényegesen szélesebbek voltak, mint az anya jogai és kötelezettségei, ugyanakkor mégis az anya személye volt meghatározó. Ez jelentkezett egyrészt az anya társadalmi státusának oldaláról, hiszen az a tény, hogy az anya házasságban élt-e vagy sem, meghatározta valamennyi családtag helyzetét. Amennyiben az anya házas volt, férje mint a gyermek apja apai, illetve atyai hatalommal rendelkezett, s ez jogilag lényegében lefedte a szülők gyermekkel kapcsolatos jogait. Az *anya jogköre ekkor másodlagos*, ugyanakkor ő látta el a gyermek tényleges gondozását. A gyermek gondozása az anya feladata volt abban a helyzetben is, ha nem élt házasságban, de egyik esetben sem rendelkezett anyai „hatalommal”: akkor is, ha egyedül nevelte a gyermeket, de akkor is, ha a férj meghalt, természetes és törvényes gyámként látta el a szülői feladatokat.²⁶

Az 1945-ben bevezetésre került *szülői hatalom* már mindkét szülőt megillette, de annak gyakorlása tekintetében a szülők nem rendelkeztek egyenlőséggel, az anya a teljes körű szülői hatalmat – a gondozáson, nevelésen túl – csak az apa halála esetén, illetve hiányában gyakorolhatta.²⁷ A Csjt. vezette be a *szülői felügyelet* intézményét 1952-ben: nemcsak a hatalom változott felügyeletté, hanem tartalmi változás is történt. Kifejezetten az volt a cél, hogy a szülői felügyelet gyakorlása egyenlő arányban illesse meg a szülőket.²⁸

A kapcsolattartás – korábban érintkezés, illetve láthatás –, ahogyan arra már utaltunk, kezdettől a kiskorú gyermek érdekében és magától értetődően a *szülők egyenlőségére tekintettel* került szabályozásra. Miután a közös szülői felügyelet lehetősége csak az Egyezményt követően, az 1995. évi módosító

²⁶ KATONA MÓR: *A mai érvényű magyar magánjog vezérfonala*. Pozsony–Budapest, 1899, Stampfel Károly kiadása, 202.

²⁷ PÉTERY LAJOS: *A szülői hatalom. Értekezés a magánjog köréből*. Kézirat. Mátészalka, 1948.

²⁸ 1952. évi IV. törvény indokolása.

novella eredményeként került a Csjt.-be, egészen addig nem állapodhattak meg a szülők közös szülői felügyelet gyakorlásában. (Együttélésük idején természetesen a szülők együttesen gyakorolták a szülői felügyeletet.) Ennek megfelelően a szülők különélése mellett a szülői felügyeletet az a szülő gyakorolta, akinél a gyermek elhelyezésre került, s a különélő szülőt illette meg a kapcsolattartás joga (és terhelte kötelezettsége).

A gyermekelhelyezés kérdésében a szülők megállapodásának hiányában a bíróság döntött, s a 17. sz. irányelv is magától értetődő módon kezelte azt, hogy a szülők, azaz az apa és az anya egyenlő esélyekkel, az egyenlőség talaján „indultak” egy gyermek elhelyezése iránti perben. Ezt az irányelv hangsúlyozta is, hogy a háztartási teendőknek, a gyermek gondozásával kapcsolatos feladatoknak az egyik házastársra hárítása sérti a házastársi egyenjogúságot, így az a házastárs – akár férfi, akár nő –, aki ezen kötelezettségek teljesítésével bizonyította, hogy alkalmas a gyermek körüli teendők ellátására, a gyermek életkorától és nemétől függetlenül, egyenlő feltételekkel igényelheti a gyermek nála elhelyezését.²⁹ Ahogyan a Csjt. alapján az ítélkezési gyakorlatnak irányt szabó irányelv a gyermekelhelyezés tekintetében a szülők egyenlőségéből indult ki, úgy a kapcsolattartás tekintetében is ez érvényesült, hiszen a különélő szülőt illette meg a kapcsolattartás joga.

4.2. A szülők egyenlősége az Alkotmánybíróság előtt

Az Alkotmánybíróság egyik korai ítéletében³⁰ már foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy a Csjt. egyes rendelkezései, így többek között a kapcsolattartásra vonatkozók, valamint (többek között) a szülő és gyermek kapcsolattartását is szabályozó, akkor hatályos minisztertanácsi rendelet³¹ cikkei összeegyeztethetők-e az Alkotmány 60. § (1) bekezdésében, a 66. §-ban, továbbá a 70/A. § (1) bekezdésében foglaltakkal. Ahogyan az indokolás fogalmaz, az indítványozók az elvált apák pozíciójából indultak ki, s a vonatkozó rendelkezések alkotmányellenességének utólagos megállapítására, továbbá a rendelkezések megsemmisítésére irányultak a kérelmek. Valamennyi jogszabályhely tekintetében az *elvált apák, illetve volt férjek hátrányos megkülönböztetésére* hivatkoztak; ami témánkat illeti, mind azt sérelmezték, hogy csak annak a szülőnek marad fenn a szülői felügyeleti joga, akinél a gyermeket elhelyezték, mind pedig azt, hogy a különélő szülővel szemben a kapcsolattartási rendelkezések is diszkriminatívak.

²⁹ 17. sz. irányelv III/a. pont; kiemelten idézi PETRIK FERENC: A szülői felügyelet és a kiskorúakról való állami gondoskodás. In PETRIK FERENC szerk.: *A családjogi törvény magyarázata*. Budapest, 1988, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 253.

³⁰ 995/B/1990. (X. 4.) AB határozat – ABH 1993. 515.

³¹ A kiskorúakról való állami gondoskodásról, valamint a szülő és a gyermek kapcsolattartásának szabályozásáról szóló 51/1986. (XI. 26.) MT rendelet.

Az aligha volt kérdéses, hogy az indítványok mögött nagyok az *indulatok és a sérelmek*. Nem véletlen, hogy az Alkotmánybíróság ennek nagyon éles és határozott rögzítésével kezdte az indokolását. Miután ez a néhány mondat pontosan ragadja meg a különélő szülő és a gyermek közötti kapcsolattartásnak a családjogi, illetve egyáltalán jogi szabályozással való viszonyát, idézzük:

„Sok a feszültség a családokon és a felbomlott családokon belül. Mindezt jól tükrözik az indítványok is. A jog, amely e társadalmi viszonyokat rendezi, a maga korlátozott eszközeivel nem tudja maradéktalanul megoldani a feszültségeket, önmagában nem alkalmas azok megnyugtató kezelésére. A jogszabály ugyanis többnyire absztrakt módon keretszabályozást nyújt. A jogszabályt alkalmazó bíróság feladata a szabály egyéniesítése; gyakran azonban még a bíróság határozata sem jelenti a konkrét probléma teljes körű megoldását. Az Alkotmánybíróság hatásköre csak az indítvánnyal érintett jogszabály alkotmányellenességének vizsgálatára terjed ki, a konkrét sérelmek, illetőleg a hatályos jogi szabályozás célszerűségének és méltányosságának vizsgálata kívül esik ezen a hatáskörön.”³²

Bár 1990 óta éppen negyedszázad telt el, a helyzet sok tekintetben inkább romlott, annak ellenére, hogy történtek, történnek lépések a helyzet megoldására.

4.3. Az alkotmánybíróági döntés a Gyermekjogi Egyezmény tükrében

A szülők egyenlőségével kapcsolatban az Alkotmánybíróság a szülői felügyelet tekintetében lényegében azt rögzítette, amit az Egyezmény is: a különélő szülő szülői felügyeleti jogának *szünetelése csupán részleges* és „a különélés tényéből következik”. Ilyenkor ugyanis „a napi folyamatos gondozás teljesítése ütközik akadályba a távollét folytán”. Az Egyezmény – igaz, nem a szülő, hanem a gyermek oldaláról közelítve – deklarálja, hogy az Egyezményben részes államoknak gondoskodniuk kell arról, hogy a gyermeket szüleiktől, akaratuk ellenére, ne válasszák el, kivéve, ha ez a gyermek legfőbb érdekében szükséges. Két példát nevesít az Egyezmény arra nézve, amikor ez „különleges esetekben” szükséges lehet – egyik az, ha a szülők különválva élnek és dönteni kell a gyermek elhelyezéséről. A 9. cikk 1. pontja mellett a 3. pontban azonnal követelménnyé tesz az Egyezmény a gyermek azon jogának tiszteletben tartását, hogy személyes kapcsolatot és közvetlen érintkezést tarthasson fel a szülőjével, akitől különváltan él, kivéve, ha ez nem egyeztethető össze a legfőbb érdekével.

Ugyan az Egyezmény 18. cikkének 1. pontja a szülők közös felelősségének állami biztosítását szorgalmazza és követeli, ez önmagában nem zárja ki azt, hogy a szülők bármelyikétől különválásuk után a gyermek „távolabb kerüljön”. A Gyermekjogi Bizottság a *szülők közös felelősségének támogatása* mel-

³² 995/B/1990. (X. 4.) AB határozat – ABH 1993. 515. 518.

lett elfogadja azt, ha a szülők különválása esetén vagy akkor, ha nem is éltek korábban együtt, a bíróság a szülők egyikének biztosítja a gyermek tekintetében a szülői felelősség gyakorlását.³³ Amit azonban mind a szülők felelősségével, mind a gyermek szülőtől való és nem a szülő akaratából következő különélésével kapcsolatban hangsúlyoz, az az, hogy a szülők személyének vonatkozásában *ne érvényesüljenek előítéletek, illetve szokások*, hanem a gyermek legfőbb érdekére tekintettel kerüljön eldöntésre az, hogy melyik szülő gyakorolja a szülői felelősséget. (A Gyermekjogi Bizottság számos alkalommal fellépett a rugalmatlan megoldások ellen, akármelyik szülő indokolatlan és nemi hovatarozási alapon történő kedvezése történik is.)³⁴ Az Egyezmény gyermekjogi nézőpontú, s szövege nem a szülők egyenlőségét, hanem a gyermek legfőbb érdekének fontosságát emeli ki, ez utóbbiból azonban a szülők egyenjóságúsa mint kiindulópont is következik.

4.4. A nem jogi eszközök fontossága

Ahogy az Alkotmánybíróság is utal az általunk fent kiemelt részletben a nem jogi eszközök fontosságára, úgy a Gyermekjogi Bizottság is hangsúlyozza ezeket, méghozzá állami oldalról: a részes államoknak *figyelemfelkeltő kampányt* lenne szükséges kezdeményezni és folytatni a házasság felbontásának a gyermekre gyakorolt hatásáról és tanácsadást biztosítani a szülők számára.³⁵

Azt azonban, hogy mennyiben erőteljesekek a jogi eljárások, kezdeményezések mögötti sérelmek, későbbi döntések alapjául szolgáló indítványok is mutatják: az Alkotmánybíróság 2014 júniusában hozott döntést³⁶ egy alkotmányjogi panasz tárgyában, ahol az érintett magánszemély gyermekelhelyezés tárgyában hozott kúriai részítélet ellen terjesztette elő alkotmányjogi panaszát. Indítványában jogirodalmi hivatkozások alapján emelte ki az apák hátrányos helyzetét, s a vonatkozó *alkotmányjogi garanciák* hiányát – erre az Alkotmánybíróság határozata is utalt. Nem közvetlenül kapcsolattartási témájú ügyről volt ugyan szó, de a vitatott gyermekelhelyezés (a Csjt. szóhasználatát figyelembe véve) a kapcsolattartás előkérdése.

Ebben az ügyben, a panasz befogadhatóságának vizsgálata, illetve az abban való döntés indokolása során az Alkotmánybíróság részletesen kitért arra a kérdésre is, hogy a bírósági eljárást befejező döntés sértette-e az indítványozónak az Alaptörvényben biztosított és az indítványozó által megjelölt jogait.

³³ HERCZOG MÁRIA szerk.: *Kézikönyv a Gyermekjogi Egyezmény alkalmazásához*. (A magyar kiadás rövidített változata a HODGKIN, RACHEL és NEWELL, PETER által készített eredeti változat későbbi átdolgozásán alapszik.) Budapest, 2009, Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület, 173.

³⁴ Uo. 172–173., 88.

³⁵ Uo. 86.

³⁶ 3180/2014. (VI. 18.) AB végzés [50] – ABH 2014. 2133. 2144. A Kúria Pfv.II. 22.014/2012/13. számú részítélete elleni alkotmányjogi panasz (gyermekelhelyezési ügy).

Noha több jogszabályhely is megjelölésre került, kiemelve a gyermekekre és az apára hátrányos döntéseket, az Alkotmánybíróság megállapította, hogy olyan alaptörvény-ellenességet az indítványozó nem állított, „amelyet alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdésként lehetne értékelni vagy amely a bírói döntést érdemben befolyásoló alaptörvény-ellenességet vetne fel”,³⁷ így összességében a panasz nem volt befogadható.

5. A gondozó szülő és a különélő szülő jogainak összemérése

A különélő szülő és a gyermeket gondozó szülő gyakran méri össze helyzetét és von le arra nézve következtetést, hogy *jogi vagy tényleges helyzete* lényegesen *sérrelmezhetőbb*, mint a másik szülőé. Ebbe a körbe sorolhatók azok a kifogások és panaszok is, amelyek egy-egy tényállás részét képezik, nevezetesen, hogy a szülő az eljáró hatóság/bíróság vele szemben tanúsított elfogult magatartására utal.

Vannak mindazonáltal konkrétabb helyzetek is. Az Alkotmánybírósághoz forduló, gyermeket nevelő szülő azért kérte mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség megállapítását, mert a különélő szülő kapcsolattartásának időtartamára a gondozó szülő részére a jogszabály nem biztosított kapcsolattartási lehetőséget (a konkrét ügyben arra nem nyílt lehetősége, hogy a nyári kapcsolattartás időtartama alatt a gyermekkel találkozzon). Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a gyámrendelet rendelkezései megfelelően garantálják az Alkotmányban biztosított szülői és gyermeki jogok védelmét. A jogok teljessége ugyanis nem jelenti az állandó fizikai együttlétet vagy szünet nélküli kommunikációt, így a gyermek egyik szülőnél történő elhelyezésétől kezdődően e szülő számára a joggyakorlás folyamatosságát a másik szülővel történő kapcsolattartás nem szakítja meg. Sem a szülő, sem a gyermek alkotmányos jogainak védelme nem indokolja a gyermekkel együtt élő szülő számára a gyermek átmeneti távolléte idejére a kapcsolattartás szabályozását, azért sem, mert ez a különélő szülő alkotmányos jogainak rovására lenne csak biztosítható.³⁸

A gyermeket gondozó szülő sérelmezte az 1978. évi Btk. 2005-ben beiktatott 195. §-ának (4) bekezdésében foglalt azon rendelkezését, amely szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel rendelte büntetni azt a személyt, aki a bírósági vagy hatósági határozat alapján nála elhelyezett kiskorú és a kiskorúval kapcsolattartásra jogosult személy közötti kapcsolat kialakítását vagy fenntartását a kapcsolattartás kikényszerítése érdekében

³⁷ 3180/2014. (VI. 18.) AB végzés [53] – ABH 2014. 2133. 2144.

³⁸ 941/E/2005. (XII. 18.) AB határozat – ABH 2006. 2148. A hatályos Gyer. tartalmaz (már) ilyen tartalmú rendelkezéseket.

alkalmazott bírság kiszabását követően is akadályozza. Az indítványozó arra hivatkozott, hogy azt a szülőt hozza a fenti rendelkezés hátrányos helyzetbe, akinél a gyermek elhelyezését korábban kedvezőbbnek ítélte, és annak a szülőnek a kapcsolattartáshoz való jogát védi, akit nem tartott alkalmasnak arra, hogy a gyermeket nála helyezze el.³⁹ Az Alkotmánybíróság megvizsgálta, hogy a fenti szankció mennyiben mutatkozik szükségtelennek, illetve aránytalanak, azonnal rávilágítva azonban arra, hogy nem egyszerűen a kapcsolattartásról szóló döntésnek, hanem a végrehajtásának ellehetetlenítése következményeként lefolytatott hosszadalmas családjogi eljárás megsértésének büntetőjogi szankciójáról van szó.

6. A gyermek érdekének védelme

Az Alkotmánybíróság határozottan *elkötelezett* a gyermekek mellett, 1993-ban megfogalmazottak szerint „[a] gyermek ember, akit minden olyan alkotmányos alapvető jog megillet, mint mindenki mást, de ahhoz, hogy a jogok teljességével képes legyen élni, biztosítani kell számára az életkorának megfelelő minden feltételt felnőtté válásához”.⁴⁰ Ahogyan ezt később megerősítette, „a felnőtté válásához szükséges feltételek körébe nem csak az anyagi, hanem lelki, szellemi, erkölcsi feltételek is beletartoznak, köztük a gyermek különélő szülőjével való kapcsolattartása (kialakítása, fenntartása) is”.⁴¹ Erre is vonatkozik az a később is kiemelt és az Egyezménytel teljes összhangban lévő kitétel, amely szerint a gyermek alapvető (korábban az Alkotmányban, jelenleg az Alaptörvényben megfogalmazott) jogokkal rendelkezik, amellyel szemben a család, illetve a szülők, továbbá az állam és a társadalom kötelezett.⁴²

6.1. A gyámhivatal eljárása

A gyermek érdekének védelmével szorosan összefügg a gyámhivatal eljárásának mikéntje. Ez annál is inkább vetődik fel, mert a Ptk. családjogi s így kap-

³⁹ 394/B/2006. (IX. 23.) AB határozat – ABH 2008. 2364. 2365.

⁴⁰ 995/B/1990. AB határozat (X. 4.) – ABH 1993. 515. 524.

⁴¹ 394/B/2006. AB határozat. A hangsúlyozott mondat részben a gyermek ellátásával, számára a szükséges javak, tartás, támogatás biztosításával kapcsolatban kerül kiemelésre később is (így a 127/2009. (XII. 17.) AB határozatban).

⁴² Ahogyan ez részletesen kifejtésre került a 32/2010. (III. 25.) AB határozatban – ABH 2010. 194. 216.

csolattartási szabályokat is tárgyaló Negyedik Könyve számos hatáskört és feladatot delegált a gyámhivatalokhoz. Az ombudsman nem egy alkalommal a kapcsolattartási panaszok alapján tett jelentéseiben kitért a *gyámhivatal feladatainak ellátását* érintő problémákra. Azt nem tárgyalva e helyütt, hogy az eljárási határidő hogyan volt vagy lehetett volna az adott ügyben tartható, a kapcsolattartási panaszok alapján végzett vizsgálatok következményeiként megfogalmazott kezdeményezések, kérdések, álláspontok a következők mentén formálódtak. Felmerült, hogy indokolt lehet a gyámhivatal folyamatos működését az ünnepnapok körül megváltozott munkarend esetén is biztosítani ügyelet vagy készenléti ügyelet formájában;⁴³ elegendő-e az adott gyámhivatal munkatársainak a száma, illetve helyettesítésük megoldott-e;⁴⁴ biztosítani szükséges a gyámhivatalok tevékenységének szakmai ellenőrzése során azt is, hogy miként kerül sor a kapcsolattartások szabályozására, továbbá annak végrehajtására. Napjainkban már azzal is foglalkozni kell, hogy a gyámhivatalban az ügyintézők megfelelő képzésben részesüljenek a kapcsolattartás közösségi jogi kérdéseit tekintve.⁴⁵

6.2. Szülők a gyermek érdeke ellen – az ombudsman jelentéseinek tükrében

A gyermek érdekének védelmét a holisztikus gyermekvédelmi megközelítés szerint az államnak akkor is biztosítania kell, ha a gyermek családban nevelkedik. A különélő szülő és gyermeke közötti kapcsolattartási szituációban a gyermek saját családjában él, még akkor is, ha ez a család már nem korábbi formájában áll fenn. Azt azonban, hogy a gyermek még ekkor is *rászorulhat az állam* sajátos és tegyük hozzá, nehezen megvalósítható *védelmére*, jól jelzik az ombudsmani jelentések.

Jellemző az az ügy, amelynek kapcsán megállapításra került, hogy a szülők egymás közötti *konfliktusaikat nem tudják kezelni*, azok megoldását kívülről, így a gyámhivataltól, a bíróságtól és az országgyűlési biztostól várják. Ehhez, ahogyan az országgyűlési biztos általános helyettese hozzátette, *eszközül használják* közös gyermeküket.

„A kiskorú gyermek érdekével ellentétes, továbbá az egészséges lelki fejlődését gátolja, ha az elvált szülei minden kapcsolattartásról hang-, illetve filmfelvételt készítenek, tanúkat sorakoztatnak fel, a gyermeket erőszakkal készítetik kapcsolattartásra.”

⁴³ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa általános helyettesének Jelentése az OBH 1035/2003. sz. ügyben. 2004. június 16.

⁴⁴ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa általános helyettesének Jelentése az OBH 4106/2001. sz. ügyben. 2001. szeptember 6.

⁴⁵ Az alapvető jogok biztósának Jelentése az AJB-6368/2012. sz. ügyben. 2014. április.

Rögzítették azt is, hogy a mindenkori országgyűlési biztos a gyermek alkotmányos jogait érintő visszaélésekkel szembeni védelmet csak a hatóságokkal, illetőleg az államigazgatási jogkörben eljáró egyéb szervekkel szemben nyújthatja, azt nem vizsgálhatja, hogy „a szülők okoznak-e gyermeküknek a kiskorú alkotmányos jogaival összefüggésbe hozható sérelmet”.⁴⁶

Hasonló megállapítást tett az országgyűlési biztos egy olyan kapcsolattartási panasz tárgyában, amely az adott gyermek tekintetében nemcsak szülői, hanem nagyszülői kapcsolattartást is érintett.⁴⁷ Az országgyűlési biztos rámutatott arra, hogy a gyermek szülei és a panaszos nagyszülő elsősorban jogi eszközökkel kívánták a kapcsolattartás végrehajtását megvalósítani. Noha a jog ezt rendezi, illetve a gyámhivatalnak kötelezettsége a vitás helyzet egyezséggel történő rendezésének elősegítése, a felek *együttműködése nélkülözhetetlen*. Vannak olyan helyzetek, mutatott rá az ombudsman, amikor nem lehetséges a jogi rendezés, s „ilyen esetben a gyermekéért közösen felelősséget érző felnőtteknek egymás között lenne célszerű megállapodniuk egy olyan időpontban, amely mindannyiuknak megfelel”.

A jogi eszközök kölcsönös szülői együttműködés nélküli igénybevételének hiábavalóságára, a hatósági kényszer mint konfliktusfeloldó eszköz alkalmatlanságára később is felhívták a figyelmet;⁴⁸ és nincs ez másképp jelenleg sem. Nem egy esetben egyértelműen megállapítható, hogy a szülők közötti konfliktus, illetve a kommunikáció hiánya „folyamatosan generálja az újabb és újabb eljárásokat. Ez a szülői magatartás eredményezi – részben – az eljárások elhúzódását is.”⁴⁹

⁴⁶ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának általános helyettesének Jelentése az OBH 2642/2002. sz. ügyben. 2002. október 24. Hasonló megállapításra került már sor az állampolgári jogok országgyűlési biztosának általános helyettesének az OBH 4135/2001. sz. ügyben tett Jelentésében, 2001. július 24.

⁴⁷ A panasz alapjául szolgáló tényállásból kitűnt, hogy a nagyszülő a gyermek iskoláskorában is ragaszkodott az évekkorábban megállapított kapcsolattartási időpontokhoz, s azon órák-félórák helyett, amelyekkel a gyermek délutáni elfoglaltsága, továbbá a munkaszüneti napok áthelyezése miatti szombati tanítás következtében a kapcsolattartás időtartama megrövidült, pótlás elrendelését kérte. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának Jelentése az OBH 2167/2002. sz. ügyben. 2002. október.

⁴⁸ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának általános helyettesének Jelentése az OBH 5638/2004. sz. ügyben. 2005. január 25.

⁴⁹ Az alapvető jogok biztosának Jelentése az AJB-3774/2014. sz. ügyben. 2014. szeptember.

7. A 14. évét betöltött gyermek önálló akarata

7.1. A gyermek véleményének jelentősége

Az Egyezmény nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy a gyermek véleményét ítélőképességére tekintettel az őt érintő kérdésekben figyelembe vegyék. A részes államoknak a 12. cikk 1. pontja értelmében biztosítaniuk kell az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára azt a jogot, hogy minden őt érdeklő kérdésben *szabadon kinyilváníthassa véleményét*, s azt a gyermek korára és érettségére figyelemmel *tekintetbe kell venni*. Ez a kötelezettség természetesen nemcsak az állam bíróságait, hatóságait terheli, hanem a gyermek szüleit, illetve őt gondozó, ellátó személyeket is. Az Egyezmény legfontosabb célja ebben a körben annak rögzítése, hogy a gyermek aktív jogalany,⁵⁰ s a gyermek meghallgatása az Egyezmény egyik alapelve. Az elmúlt bő negyedszázad alatt nemzetközi gyermeki jogi szinten sokat és sokan foglalkoztak⁵¹ azzal, hogy hogyan értelmezhető a gyermek megfelelő tájékoztatása, véleményének meghallgatása, annak figyelembe vehetősége, illetve figyelembevételének kötelezettsége az élet és jog különböző területein. Egyike ez utóbbi említett területeknek a család, családjogi szempontból pedig éppen a felbomló családok teremtette helyzetek. Noha a szülői felügyelet rendezése után is újabb konfliktus származhat abból, ha a szülők bármelyike elégedetlen a helyzettel, a kapcsolattartás lényegénél fogva generál akkor is számtalan újabb nehézséget, ha egyszer már valamiképpen rendezésre került.

Az, hogy a különélő szülő és a gyermek közötti kapcsolattartás tekintetében miként vehető, illetve veendő figyelembe a gyermek véleménye, többféle összefüggésben vizsgálható. Jelentősége lehet a gyermek véleményének a kapcsolattartás rendezése tekintetében, különösen a kapcsolattartás módja, mikéntje tárgyában, de még erőteljesebben a kapcsolattartás tényleges megvalósulását illetően. A gyermek véleményének jelentőségét tárgyalva külön kell választani azt, hogy miként veszik azt tekintetbe az eljáró *bíróságok, hatóságok*, illetve a *szülők*. Amennyiben a szülők között vita van a kapcsolattartás tekintetében, tovább bonyolítható a kérdés: hogyan kell az egyik szülőnek és hogyan a másiknak tekintetbe vennie a gyermek véleményét.

⁵⁰ Herczog Mária szerk.: *i. m.* 107.

⁵¹ Lásd részletesen SZEIBERT: *i. m.* 175–178.

7.2. Ombudsmani vizsgálat a 14. évét betöltött gyermek véleményét illetően

Ahogy az évek előrehaladnak, a gyermekek is növekednek, nem véletlenül vizsgálta az ombudsman a 2000-es évek derekán azt a kérdést, hogy mi a gyámügyi gyakorlat abban az esetben, ha a 14. évét betöltött gyermek nem kíván kapcsolatot tartani a különélő szülővel, s ez önálló elhatározásának a következménye. Azok a beadványok generálták a vizsgálatot, amelyek rávilágítottak a helyzet egyik sajátosságára: a gyermeknek joga, hogy a különélő szülővel kapcsolatot tartson, míg a *gyermeket nevelő szülőnek kötelezettsége* ezt lehetővé tenni, előfordul azonban, hogy a gyermek nem azért nem kíván a különélő szülővel találkozni, mert az őt nevelő szülő ezt akadályozza vagy a gyermeket a másik szülő ellen neveli, hanem ez kifejezetten a *gyermek döntésének következménye*. Ha a gyermek korlátozottan cselekvőképes, életkoránál fogva akarata ellenére nehezen érhető el, hogy különélő szülőjével találkozzon. Ennek a kérdéskörnek természetesen több aspektusa van, az országgyűlési biztos azt az ellentmondást helyezte középpontba, mely szerint, ha a különélő szülő kéri a kapcsolattartás végrehajtását, a gyámhivatal ezt elrendelheti, s pénzbírsággal sújtható a gyermeket nevelő szülő.

A fővárosi és megyei gyámhivatalok vezetőinek tájékoztatásaiból teljesen *egyenetlen gyakorlat képe* rajzolódott ki,⁵² s bár ez önmagában is sokat mond, a hangsúly talán sokkal inkább helyezhető arra, hogy ez nem is meglepő. Egy ilyen szituációban nemcsak arról van szó, hogy alapvető jogok és érdekek találkoznak, ütköznek. Az érintett személyek mindennapjait, életvitelét meghatározza a kapcsolattartás, s személyiségük meghatározó aspektusa a szülői, illetve gyermeki lét.

Sem abban a tekintetben nem rajzolódott ki egyértelmű gyakorlat, hogy ha a 14. évét betöltött gyermek nem tesz eleget a kapcsolattartás kötelezettségének, a gyermeket nevelő szülővel szemben *megindítják-e a végrehajtási eljárást* (egyes gyámhivatalok nem kívánták ezt a kötelezettséget a gyermekre kényszeríteni, míg más gyámhivatalok a szabályozás mérlegelést nem tűrő jellegét helyezték előtérbe), sem pedig abban a kérdésben, hogy meddig kell a végrehajtás során elmenni. Az információk szerint egyes gyámhivataloknál ilyen helyzetben felmerül az a kézenfekvő gondolat, hogy nyilvánvalóan a szülők közötti harc áll a gyermek elutasítása mögött, még akkor is, ha ez már nem állapítható meg utólag teljes bizonyossággal. Megoszlottak az álláspontok abban a kérdésben is, hogy el lehet-e fogadni a gyermek döntését vagy mindenképpen vizsgálni kell a döntés előzményeit, s abban a kérdésben hasonlóképpen, hogy *meg kell-e hallgatni* ilyen esetben a 14. évét betöltött gyermeket. Abban azonban többen egyetértettek, hogy a jogon kívüli eszközök lényegesen hatékonyabbak, mint a végrehajtás.

A kicsit idősebb gyermekek és a különélő szülő közötti kapcsolattartás a gyámhivatali gyakorlatban a legnehezebbek közé tartozik, éppen azért, mert

⁵² Az állampolgári jogok országgyűlési biztosja általános helyettesének Jelentése az OBH 5517/2003. sz. ügyben. 2004. június 2.

számos esetben a gyermek már *nem kényszeríthető* kapcsolattartásra. (Ez még akkor is így van, ha a gyermeket gondozó-nevelő szülőtől valóban elvárható, hogy amennyiben a különélő szülő nem veszélyezteti a gyermeket, elősegítse a kapcsolattartást.) Korábban is rámutatott ombudsmani jelentés arra, hogy a 14. évét már betöltött – adott esetben 15 esztendő – gyermekkel való kapcsolattartás a jogosult szülőtől nagyobb rugalmasságot követel, s azt, hogy vegye figyelembe a gyermek életkorát, programjait.⁵³

8. Végrehajtás

A kapcsolattartási panaszok jelentős részét az váltotta, váltja ki, hogy a különélő szülő úgy érezte, illetve érzi, hogy ügyében *elmarad a végrehajtás*, vagy nem olyan sebességgel történik, mint amelyet annak súlyossága indokolna.⁵⁴ A végrehajtás évek óta állandó probléma, s ez a kapcsolattartás tekintetében (is) azért különösen jelentős, mert havonta több alkalommal is felmerülhet szükségessége. A magyar jogirodalom is tárgyalja azt, hogy *indokolt-e fellépni*, akár a legerőteljesebb eszközökkel is annak érdekében, hogy a kapcsolattartás megvalósuljon – ez akkor okoz problémát, ha a különélő szülő kíván a gyermekkel kapcsolatot tartani, de a gyermeket gondozó szülő nem óhajtja ezt lehetővé tenni. Azoknál a gyermekeknél, akik a 14. évüket betöltötték, problémaként ez ugyanígy jelentkezhethet, de kisebb életkorban nyilvánvalóbb lehet a gondozó szülő attitűdje, hiszen a gyermekek önállóan még nem jutnak el a másik szülőhöz, illetve ha a különélő szülő értük megy is, „átadásuk” nemcsak jogilag, hanem fizikailag is szükséges. Az ombudsmanhoz számos ilyen panasz érkezett az évek folyamán, noha ezek tartalma, hivatkozása részben eltérő, annyiban mégis azonos jellegűek, hogy látteletként szolgálnak a szülő és gyermek kapcsolattartás problematikája mögötti személyek kommunikációs, együttműködési, talán mondhatni *személyi, családi válságáról*.

⁵³ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa általános helyettesének Jelentése az OBH 1781/2006. sz. ügyben. 2006. december 13.

⁵⁴ Így többek között az állampolgári jogok országgyűlési biztosa általános helyettesének Jelentése az OBH 1095/1996. sz. ügyben. 1998. augusztus 24.; az állampolgári jogok országgyűlési biztosának Jelentése az OBH 6753/1996. sz. ügyben. 2000. július 22.; az állampolgári jogok országgyűlési biztosának Jelentése az OBH 1251/2008. sz. ügyben. 2008. május 14.; az állampolgári jogok országgyűlési biztosának Jelentése az OBH 2870/2008. sz. ügyben. 2008. augusztus 28.; az állampolgári jogok országgyűlési biztosának Jelentése az OBH 3682/2009. sz. ügyben. 2009. augusztus 29.; az állampolgári jogok országgyűlési biztosának Jelentése az OBH 1367/2010. sz. ügyben. 2010. február 15.

Akadtt olyan panasz,⁵⁵ melyben a különélő szülő azt sérelmezte, hogy gyermekei nem látogatják meg őt a bírósági döntésben megjelölt időben. A gondozó szülő jelezte, hogy a gyermekek készen álltak arra, hogy a különélő szülő őket elvigye, de a különélő szülő úgy vélte, hogy a gyermekek elég nagyok ahhoz, hogy elmenjenek hozzá. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának általános helyettese rámutatott arra, hogy a gyámhatóságnak akkor kellene a végrehajtás tekintetében intézkednie, ha a különélő szülő elmenne a gyermekekért a megadott időben, de nem tudná a kapcsolattartás jogát gyakorolni, tekintettel arra is, hogy a gyermekek nem kényszeríthetők a különélő szülő meglátogatására. Mindazonáltal már ebben a kilencvenes évekbeli döntésben is megfogalmazódik a békés megoldásra törekvés előmozdítására való figyelemfelhívás. Nem egy alkalommal arra mutatott rá a végrehajtás elmaradása vagy elégtelen volta alapján emelt panasz kapcsán az ombudsman, hogy bár a gyámhatóság megtette a lépéseket a kapcsolattartás realizálása érdekében, az éppen a szülők „rendkívül feszült viszonya” miatt nem vezethetett eredményre.⁵⁶

9. Szülők egymás ellen – és mégis együtt a békés és gyors rendezés ellen

Számos esetben a szülők egyike azt a panaszt fogalmazta meg, hogy az eljárás, mely a kapcsolattartás rendezése érdekében folyik, nem kellőképpen gyors. Nem ritka, hogy az ilyen esetek alapján született ombudsmani jelentésekben a rendelkezésre álló adatok alapján szövevényes, de legalábbis *igen hosszadalmasan tárgyalható tényállás* kerül megfogalmazásra: a panasz „mögötti történetek” hónapokat, sőt, éveket tesznek ki, ideértve a gyakran mindkét szülő által megindított eljárások, benyújtott indítványok, panaszok, kérelmek sokaságát.⁵⁷ Noha egyes ügyekben megállapítható volt az eljárás nem a szülők, illetve bármelyik szülő általi elhúzása, gyakori az, hogy a tényállás hatóságok általi pontos feltárását és gyors döntését a szülők nem segítik elő. Erre példa az a helyzet, amikor megállapítható volt, hogy a panaszos a gyámhivatalnál gyakorlatilag hetente jelentkezett új és új végrehajtás iránti kérelmeivel, amely beadványokat a gyámhivatal nem bírálhatott el határidőben.⁵⁸

⁵⁵ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa általános helyettesének Jelentése az OBH 5366/1997. sz. ügyben. 1997. augusztus 26.

⁵⁶ Így az állampolgári jogok országgyűlési biztosának Jelentése az OBH 9176/1996. sz. ügyben. 1998. június 3.

⁵⁷ Példa erre többek között az állampolgári jogok országgyűlési biztosának Jelentése az OBH 6399/2008. sz. ügyben. 2009. május 14.

⁵⁸ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa általános helyettesének Jelentése az OBH 4073/2004. sz. ügyben. 2004. október 27.

A mediáció, *közvetítés lehetőségére* történő figyelem felhívása számos jelentés része, ugyanakkor az is, hogy a szülők igénybe vették mediátor segítségét, de nem mozdult előre az ügy, nem oldották meg a kapcsolattartás mikéntjében kiéleződött konfliktust.

„Sajnálatos – teszi ehhez hozzá az egyik jelentésben az állampolgári jogok országgyűlési biztosának általános helyettese –, hogy egyik szülő sem érzékelt, hogy a hatósági kényszer és a közvetítői tevékenység igénybevétele csak akkor viszi előbbre ügyüket, ha egymással – éppen közös gyermekük egészséges fejlődése érdekében – együttműködnek”.⁵⁹

10. Jogon kívüli eszközök

Nyilván nem véletlen, hogy mind az Alkotmánybíróság, mind a mindenkori ombudsman hangsúlyozta, hangsúlyozza ezekben az ügyekben a látszólagos jogi alaphelyzetek mögötti viták *jogon kívüli eszközökkel* történő megoldásának szükségességét. Több ilyen eszköz létezik, így akár a bíróság előtti *békítés*, illetve akár a bíróságnak, akár a gyámhatóságnak az *egyezség előmozdítását* szolgáló tevékenysége.

Egyik legjelentősebb eszköz azonban talán az alternatív vitarendezés s azon belül is a *közvetítés*, amelyet a Ptk. Negyedik Könyve erőteljesen támogat, s a kapcsolattartás tekintetében a gyámrendelet is szabályoz. Az, hogy a közvetítésnek családtagok közötti olyan vitákban, amelyek egyébként jogi úton is rendezhetők, jelentősége lehet, már a kilencvenes években felmerült.⁶⁰ Ma a Ptk. Negyedik Könyve a szülői felügyelet és a kapcsolattartás kérdéseiben lehetővé teszi azt, hogy a bíróság, illetve a gyámhatóság kötelezze a szülőket a közvetítői eljárás igénybevételére. (Ez a kötelezés a mediáció önkéntességét nem érinti, tekintve, hogy a feleknek az a kötelezettsége, hogy egy választott mediátorral együttműködjenek, azaz az első közvetítői megbeszélésen részt vegyenek, a tényleges mediációban mint alternatív vitarendezésben való részvétel így továbbra is önkéntes.) 2012-ben léptek hatályba a *bírósági közvetítésre* vonatkozó rendelkezések,⁶¹ 2014-től kezdődően pedig nemcsak gyermekvédelmi közvetítés folytatható kapcsolattartási viták esetében, hanem *támogatott közvetítői eljárás* is, amely utóbbi keretei között a felek lakóhelye

⁵⁹ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának általános helyettesének Jelentése az OBH 3163/2004. sz. ügyben. 2004. október 28.

⁶⁰ Így többek között CSIKY OTTÓ: A magyar házassági jog néhány kérdése. In *Alapjogi bíráskodás. III. Család, tulajdon és emberi jogok*. Budapest, 1999, INDOK, 16.

⁶¹ A közvetítésről szóló 2002. évi LV. tv. IV/A. fejezete rendelkezik a bírósági közvetítésről, a IV/B. fejezet pedig a kötelező közvetítői eljárásról.

szerinti területi gyermekvédelmi szakszolgálat közvetítője nyújt közvetítői szolgáltatást.⁶²

A gyermekvédelmi törvény⁶³ értelmében a személyes gondoskodást nyújtó alapellátások közé tartozik a gyermekjóléti szolgáltatás, illetve gyermekjóléti központ fenntartása, s a gyermekjóléti központ egyik feladata a *kapcsolattartási ügyelet* biztosítása. A kapcsolattartási ügyelet nemcsak a szülő és gyermek találkozására alkalmas hely biztosítását jelenti, hanem *konfliktuskezelő szolgáltatás* nyújtását, továbbá a felek kérésére gyermekvédelmi közvetítői eljárás biztosítását, illetve ún. önálló szakmai módszertani programmal rendelkező *kapcsolatügyeleti szolgáltatás* nyújtását.⁶⁴ Ilyen kapcsolatügyeleti mediációs szolgáltatást nyújt több mint húsz éve a Kapcsolat Alapítvány.⁶⁵ 2005 júliusától kezdődően azon települési önkormányzatok, illetve fővárosi kerületi önkormányzatok, amelyek területén az állandó lakosok száma meghaladja a negyvenezer főt, kötelesek gyermekjóléti központot működtetni. A kapcsolattartási ügyelet 2014 márciusától a felügyelt kapcsolattartás biztosításában is részt vesz. Ami a 14. évét betöltött gyermek akaratát illeti, a mediáció ebben a tekintetben is jelentőséghez jut: az a tény, hogy a tizenegyedik évét betöltött gyermek önálló és befolyásmentes akaratnyilvánítása miatt nem kerül sor a kapcsolattartásra, önmagában nem elégséges a végrehajtás felfüggesztéséhez, kérelemre a gyámhivatal azonban felfüggeszti azt, amennyiben – például – a felek gyermekvédelmi közvetítői eljárást vesznek igénybe.⁶⁶

A fentiek alapján valamiféle – még ha a gyermekvédelemben dolgozók, gyermekvédelemmel foglalkozók, illetve közvetítőként eljáró személyek részéről sokszor alappal bírált⁶⁷ – rendszer kiépülni látszik. A mediáció azonban még mindig *keresi a helyét*. A – jelen esetben kapcsolattartási ügyek által – érintett szülők keveset tudnak létezéséről, működéséről, hiányoznak a nagy, társadalmi szintű ismertető kampányok. És talán hiányzik az a társadalmi közeg is, amely kedvezne a jogon kívüli megoldásoknak. Ez pedig visszavezet a legfontosabb jogon kívüli eszközökhöz, a megfelelő – és széles értelemben vett – *oktatás, tájékoztatás* szükségességéhez. Záró gondolatként utalunk arra, hogy bár a jogirodalom álláspontja szerint az ombudsman megfelelően ellátja a gyermekjogi jogvédelmet, az önálló gyermekjogi ombudsman tevékenységéhez ebben a körben a felvilágosítás, tanácsadás, *jogtudatosító és közvéleményformáló tevékenység*, az együttműködési mechanizmusok felállítása, s monitoring-vizsgálatok⁶⁸ is hozzátartozhatnak. A gyermekvédelem, gyermeki jogok

⁶² A gyámrendelet módosítására a Ptk. hatálybalépésével összefüggő változtatásokkal egyidejűleg került sor. A „kötelező mediáció” esetében ez ún. kötelező támogatott közvetítői eljárást jelent.

⁶³ 1997. évi XXXI. tv.

⁶⁴ A rendelkezéseket, amelyek 2004 januárjától hatályosak, a 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet tartalmazza.

⁶⁵ Részletesen: KARDOS FERENC: *Gyermekközponitú közvetítés. Kapcsolatügyeleti mediáció*. 2011, Kapcsolat 2000 Pszichológiai Betéti Társaság, 88. skk.

⁶⁶ A gyámrendelet ilyen irányú módosítására 2006. januári hatállyal került sor.

⁶⁷ Erre jelen írás keretei között nem tudunk kitérni.

⁶⁸ Ahogyan ezeket kiemeli: SOMODY BERNADETTE: *Jogállami paradoxon – A sikeres ombudsmani jogvédelem sajátosságai*. In HEIZERNE HEGEDÚS ÉVA szerk.: *Az ombudsman*

tekintetében számos terület van, ahol a mindennapi tájékoztatásra fokozott szükség lenne, egyike ezeknek minden bizonnyal a kapcsolattartás, illetve a kapcsolattartás rendezésének jogon kívüli alternatívái.

Felhasznált irodalom

- BOELE-WOELKI, KATHARINA ed.: *Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities*. Antwerpen–Oxford, 2007, Intersentia.
- CSEHI ZOLTÁN: A valódi alkotmányjogi panasz és a magánjog lehetséges jövőjéről. *Alkotmánybírósági Szemle*, 2012. 2. sz. 126–130.
- CSIKY OTTÓ: A magyar házassági jog néhány kérdése. In *Alapjogi bíráskodás. III. Család, tulajdon és emberi jogok*. Budapest, 1999, INDOK, 11–178.
- FORGÁCS LÁSZLÓ: A kapcsolattartási ügyek vizsgálata. *Családi Jog*, 2004. 4. sz. 14–17.
- HERCZOG MÁRIA szerk.: Kézikönyv a Gyermekjogi Egyezmény alkalmazásához. (A magyar kiadás rövidített változata a HODGKIN, RACHEL és NEWELL, PETER által készített eredeti változat későbbi átdolgozásán alapszik.) Budapest, 2009, Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület.
- KARDOS FERENC: *Gyermekközpontú közvetítés. Kapcsolatügyi mediáció*. 2011, Kapcsolat 2000 Pszichológiai Betéti Társaság.
- KATONA MÓR: *A mai érvényű magyar magánjog vezérfonala*. Pozsony–Budapest, 1899, Stampfel Károly kiadása.
- KISS ÉVA: Kapcsolattartás – a jogi szabályozás néhány ellentmondása a gyakorlat tükrében. *Családi Jog*, 2004. 3. sz. 12–17.
- KÖRÖS ANDRÁS – MAKAI KATALIN: III. könyv. Családjog. In VÉKÁS LAJOS szerk.: *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Budapest, 2008, CompLex Kiadó, 391–569.
- LENKOVICS BARNABÁS: Ptk. és Alkotmány, ember- és társadalomkép. *Alkotmánybírósági Szemle*, 2011. 2. sz. 59–63.
- MENTUSZNÉ TERÉK IRÉN: A kapcsolattartás végrehajtásának jogi és nem jogi eszközei a gyámhatósági munkában. *Családi Jog*, 2012. 2. szám, 18–27.
- PÉTERY LAJOS: *A szülői hatalom. Értekezés a magánjog köréből*. Kézirat. Mátészalka, 1948.
- PETRIK FERENC: A szülői felügyelet és a kiskorúakról való állami gondoskodás. In uó. szerk.: *A családjogi törvény magyarázata*. Budapest, 1988, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 223–378.
- SOMFAI BALÁZS: *Kapcsolattartás, mint a gyermek emberi joga*. Budapest, 2009, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.

intézménye és az emberi jogok védelme Magyarországon. Budapest, 2008, Országgyűlési Biztos Hivatala, 105.

- SOMODY BERNADETTE: Jogállami paradoxon – A sikeres ombudsmani jogvédelem sajátosságai. In HEIZERNÉ HEGEDŰS ÉVA szerk.: *Az ombudsman intézménye és az emberi jogok védelme Magyarországon*. Budapest, 2008, Országgyűlési Biztos Hivatala.
- SOMODY BERNADETTE: Az ombudsman szerepe a gyermeki jogok védelmében. *Családi Jog*, 2008. 2. sz. 20–24.
- SZEIBERT ORSOLYA: *A családjogi harmonizáció kérdései és lehetőségei Európában*. Budapest, 2014, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.
- TAKÁCS ANDREA: Gondolatok az elsőfokú családjogi bírák munkájáról. *Családi Jog*, 2007. 4. sz. 22–24.